

A nézők (Levél és együttolvasás)

Már csak tíz, tizenöt oldal van hátra, így lassanként elkezdem. Kétségtelen, aligha lehet Kertészről elfogulatlanul beszélni. Egyikünk ezért túloz, a másik meg azért. Hiszen állandóan túlzásokba botlunk, ha Kertészt olvasunk, legalábbis ez lehet az érzésünk. Miközben nem is Kertész túloz, hanem a történelem, a sors, a körülmények, amelyek egész életében körülvették. Miképpen lehetne Auschwitzról, zsigerig égő személyes sérelmekről, az írás kudarcélményéről, az országról túlzások nélkül beszélni? Én meg különösen elfogult vagyok vele szemben, mert gyakran - többnyire - irtózatosan azonosan gondolkodom vele. A különbözőség közöttünk valószínűleg csak a személyesben lehetett számottevő, a keserűség, az acsarkodás nagyságrendjében, és én képes voltam a katarziséig szeretni, "összeömleni" szeretetem tárgyával, és újra és újra megélni a létezésben a fenségest. Én azonban nem voltam Auschwitzban, és hatvan évet sem töltöttem el Magyarországon. Kétségtelenül lényeges különbség. Abban, azt hiszem, kapásból megegyezhetünk, hogy aligha létezik olyan mondat Magyarországról, a magyar társadalomról, a magyarságról stb., amivel ne tudnánk egyetérteni. Persze, hogy az úgymond demokratikus ellenzékről írott passzusai egyszerűen hülyeségek. De erre még úgyis részletesebben visszatérek. Kertésznél azonban még a legnagyobb badarságon, illetve azok háttérén is érdemes elgondolkodni. Erre persze gyorsan rávágható, ez mindenkinél így van. Rávágható ugyan, de nem igaz. Bayer Zsoltnak például egy badarságán sem érdemes elgondolkodni, egyrészt azért, mert azok nem badarságok, hanem molotov koktélok, másrészt pedig azért, mint nincs bennük gondolat, pusztán a bárdolatlan kisnyilas hőzöngése. Auschwitz kapcsán valószínűleg elég, ha emlékeztetek arra, hogy nekem mindig is az volt a véleményem, és a tapasztalatom, hogy Auschwitznak nincs túlélője, végsősoron mindenki abba pusztul bele, az egyik a helyszínen, a másik öt, tíz vagy éppen hetven évvel később. Kertész további nagy témái: a "zsidó" és/vagy a zsidóság; az írás; a kreatúra kiszolgáltatottsága a létezés akár történelemnek is nevezhető közegében; az, amire isten helyett gondolunk; a hanyatló ember, és egyáltalán maga a hanyatlás, a szellemé, a testé stb. És ezekről a dolgokról kétségtelenül úgy szólal meg, még a rosszul sikerült mondatokban is, hogy győzz elmenni mellettük. Persze, hogy vannak mind írói, mind emberi gyengéi, esendőségei, nem is akármilyenek. De még az atyaúristennek is lennének, ha csak a legcsekélyebb mértékben is lenne benne valami emberi. Mániákus ismétlései, hisztieik, pszichózisai néha kétségtelenül fárasztók.

Nem sokan tudtak ezzel radikalizmussal, következetességgel és súllyal megszólalni. (Író - vagyis valaki, aki a teljes egzisztenciáját veti latba; - "a végletekig képviselni önmagamat" - író esetében ez azt jelenti: végletekig képviselni az embert stb.). Ez egy olyan országban, ahol a közepszer újra (vagy inkább folyamatosan?) tort ül, végtelenül irritáló.

Alig van olyan gondolata, amit ne tudnék mélységesen átérezni. Függetlenül attól, hogy egyetértek-e vele vagy sem. De még a számomra nettó hülyeségnek számító passzusai is (például az ellenzékről vagy a posztmodernről) valahogy érthetők, értelmezhetők, csak egyszerűen rosszul lettek elgondolva, rosszul lettek megírva. Hadd ne legyen mindig zseniális.

Akit az életben csak csak egyszer is porig aláztak, és azt nem Buddhaként élte meg, haláláig sértett ember marad. Nem vagyok Buddha, így könnyedén megértem.

Amit nem végzett el rajta a környezete, csak félig (nem gyilkolták le, noha csak "szórakozottságból" nem), azt bevégezte ő maga, saját magán. Vagyis bevégezte a félmunkát, és így beteljesítette a sorsát.

Nekem ott "csúszik meg" a szöveg, amikor mégis túl nagy jelentőséget tulajdonít magának, ahol nem tud túllépni a szokásos nyugati, azaz zsidó-keresztény szemlélet korlátain. A személyeskedései, odafröccsentései rendszerint túl kisszerű ügyekre vonatkoznak. Egy olyan kaliberű író, mint Kertész, "megcsúszni" is csak nagy témában tud. A kisstílűségei csupán azt jelzik, hogy ő is bűdészet szarik.

A Néző nyilván nem a "legfontosabb" Kertész könyv, de egyébként is mi az, hogy "legfontosabb", vagy akármi "leg..." egy ilyen nagyságrendű életműben. Magyarán: éppen annyira fontos az egészben, mint az egész bármelyik más része. Arról nem is beszélve, hogy ha csak a felét tekintjük "sikerültnek", akkor is több mondat van benne, mint a jelenlegi magyar nyelvű irodalom 75 %-ban.

Kertész az, aki vagyok Auschwitz nélkül, de Auschwitz lenyomatával, a zsidó-keresztény kultúra koloncával, hályogával a szememen, a magányos ember önérték zavaros pszichózisában, ugyanakkor egy teljesen másfajta szemléletben, mivel minden pillanatomban megélem parányi és jelentéktelen létem pozitív szükségességét az Egészhez tartozásban. Vagyis nagyon sok bennem a Kertész, noha mindig is inkább Esterházy szerettem volna lenni. Eközben szerencsére Farkassá váltam.

Hogy jön hozzá bárki, kevésbé hirtelen fogalmazva: hogyan jut el valaki oda, hogy Kertész szavait kiabálásnak nevezze egy lichthofból vagy nettó fasisztákkal állítsa egy polcra? (Persze Breivik is idézte 1200 oldalas manifesztumában.) Ez egy olyan ország, ahol előbb-utóbb szinte mindenki ámukfutóvá lesz. Vagy a környezetét vagy magát pusztítja, (vagy mindkettőt), de mindenképpen pusztít valamit.

Hiányzik belőle a megbocsátás, az elnéző ember nagyvonalúsága, mert nem tud *elnézni*, állandóan a fekete napba kell néznie.

205. o. minden kreativitás pusztításba fordul - az egész életmű levezethető ebből a (téves) állításból.

Az úgynevezett dem. ellenzékéről (228. o.) - nyilván tájékozatlanságából következik nevetséges általánosítása. A magyar demokratikus ellenzék (max. 40-50 ember, de inkább kevesebb) a hetvenes években igencsak áttekinthető volt, ha valakinek bármi köze volt is hozzá. Kertésznek nyilván semmi (valószínűleg az is zavarhatta, hogy az ellenzék is csak keresztülnézett rajta). Talán Konrád és Heller járt a fejében, miközben átkozódott. Mivel a téma annyira pitiáner a többi nagy motívumhoz képest és annyira személyes (persze éppen ezért írok róla: "A személyes szépség az egyetlen emberi", mondta Gauguin, vagyis a "személyes sértettség az egyetlen emberi"), igazán nincs kedvem sokat beszélni róla. Persze, hogy bizonyos mértékig rosszindulatú allúziókkal és csúsztatásokkal van teli (a Solt Ottíliaék mint a feketegazdaság fenntartói), az ellenzék mint kölcsönalap, ami egyébként igaz, de ezért magát az ellenzékot tenni felelőssé, nettó ostobaság stb. Ugyan én sem rokonszenveztem mindig Konrád részben naív, részben bugyuta hozzáállásával (úgy sétálok nektek és helyettetek New York utcáin, ahogy a pék süti hajnalban a kenyeret), a Hellerék anakronisztikus, félvak marxista-lukácsista szemléletével, és persze az egész Pozsgay (akit akkor éppen úgy megvettem, mint ma) körüli vakarával, ennek ellenére nem éreztem úgy, hogy "cinkelt lapokkal" játszanak. A Kertészből is kijön néha az a számomra nehezen értelmezhető reflex, ahogy a zsidók szeretnek néha egymásnak menni, mint az acsarkodó törpekutyák. Szerintem nagyrészt a fordulat utáni csalódottságát vetíti vissza a hetvenes-nyolcvanas évek elejére (kb. 1985-től már nem akarnék föltétlenül hozzászólni a dolgokhoz)

Különös "közmegegyezés", ahogy az utóbbi években öszemossák a hetvenes-nyolcvanas évek ellenzékét a fordulat utáni, hatalmon lévő, ne kerüljünk a fogalmakat, áruló utó-ellenzékkel. Ez gyakran se nem tisztességtelenség, se nem ostobaság, hanem pusztán elvakultság. De mitől? Mi által?

A mellőzés vakította el Kertészt? Hogy senkinek nem jutott eszébe az ellenzékéből? Vagy eszébe jutott, és éppen ebből erednek mérgezett mondatai? (De ez már allúzió.)

Ha nem lenne ez az egész téma ennyire kínosan kisszerű, jelentéktelen, egyszerűen azt mondanám Kertésznek: kikérem magamnak, hogy hazugnak nevezzen, és nem félnék hozzátenni, hogy fölhatalmazva érzem magam arra is, hogy a halottak, Solt Ottília, Nagy András, Petri vagy Matolay nevében is megtegyem mindezt.

Ugyanakkor: csekélység, de nekem fontos, miként neki is annak kellett volna lennie, hogy mégiscsak volt egy maréknyi csoport, amelyik megtagadta az osztársadalmi kollaborációt. Akárki, akármit ír, mesél, állít, feltételez - ez így volt. Láttam, mert ott voltam. Látnia kellett (volna), mert ott volt. Ha meg nem látta, nem volt ott. A távollétét meg magával kellett volna elintéznie.

247. o. "Tehát nem vezettek rólam aktákat, senki sem jelentett föl. Micsoda félreértés! Így éltem, teljes föl nem ismertségben." Sem az ávó, sem az ellenzék "nem vezetett róla aktát". Talán tényleg innen ered a dühödt sértettsége.

A holocaust civilizációs állapot. Ha azt mondom, beszéljünk a holocaustról, azt mondom, beszéljünk a civilizációról. Civilizációkról.

Kertész problémája auschwitz túlélhetetlensége, a fausti (nyugati) ember gögje (mindenhez hozzá kell szólnia) és a hisztéria. A tévhit: lehetséges a létezésben valami fölött állni. A létező mindig "belül" van, a kérdés, mennyire képes hozzátágítani a tudatát ehhez a mérhetetlen közeghez. Ha képes elhagyni bizonyos belső határokat, akkor egyidejűleg látja a létező alantasságát és fenségességét. K. viszont többnyire csak az alantasságot látja. Ha látja is némelykor a fenségességet, sohasem tudja érzelmileg bensővé tenni, megreked a szeretet nélküli önmegőrzésében. Ha jól ír, olyan szörnyetegeket hoz létre, mint a "A néző".

Az elborult tekintet.

Senki sem veheti el tőlem Kertészt, maga Kertész sem. Itt állunk napok óta, szemtől szembe, én és egy elborult tekintetű vénember. Tekintetét az apokalipszis lovasai szabdalták szét, gyilkos háborúk és gyilkos békék, árulások, sandaság és a züllesztő vénség. Olvasom a kezét, nézem a szemét, fojtottan könyörgök magamban: csak ne így legyen. Minden gesztusát körülszopja, összerondítja Kelet-Európa évszázados mocska. Én akkor is a szentet látom benne és nem a gyűlölködő eszelőst, a védtelen félholtat. Csak a halottak védtelenebbek. Ezért nem vagyok rá tekintettel, ezért nem lehetek rá tekintettel. Így nem lehet. Akkor sem, ha így lett. Meg szeretném védeni magamat is. A saját zavaros tekintetemet. És abban reménykedem, a sors időben megbénítja a nyelvemet, és az embert, akit annyiszor megcsúfolt a lét, nem kényszeríti arra, hogy ráadásul magából is csúfot üzzön.

Az egész zsidó-keresztény, nyugati kultúra kudarca benne van K. sorsában.

"A szabadságot nem lehet ugyanott megélni, ahol rabságunkat éltük." "Időben meghalni - de végsőkéig élni: így hangzik a fohász."

"Mit tesz egy komplexus, akár a legvilágosabb agyvelőben is...." Ez Wittgensteinre vonatkozik, de vonatkozhatna Kertészre is.

"A világot nem érteni, csupán mert érthetetlen: ez dilettancia. A világot azért nem értjük, mert nem ez a dolgunk a Földön."

"...az ember csupán futó jelenség; egy szakadatlan működésben lévő energia szakadatlan szikraesőjének egyetlen szikrája."

"Az egyik kor félreérti a másikat, s egy kis kor minden más kort a maga rút módján ért félre." (K. idézi Wittgensteint)

"...a tudományos szellem a totalitárius szellem inspirációjává lett, hatalommá, mégpedig világpusztító hatalommá; a művészek szelleme viszont visszahúzódott a szubkultúrába...."

36 o. /történelem 37 o. /test - amolyan "hát persze"-passzusok.

"Az ideológikus diktatúra kontraszelekcióval működik, s minden középszerű, illetve a középnel alacsonyabb képességű egzisztencia számára biztos megélhetési feltételeket teremt."

"...író - vagyis valaki, aki a teljes egzisztenciáját veti latba, annak minden tékozló kockázatával" - hányan vannak ebből ma, a mai Magyarországon?

Eközben persze néha ő is föltalálja a spanyol viaszt (újra a 36 o. és 37. o. - történelem és test passzusok); vagy tuppét tesz rá a szövegre (a 43. o. wikipédiaszerű történelmi áttekintése).

63. o. utolsó bekezdés - istenről (már többször, hasonlóképpen megfogalmazta, ettől függetlenül ugyanolyan fontos).

68. o. utolsó, 69. első bekezdése: pontos.

75. o. utolsó, 76. o. első bekezdése: a túlélés és a kultúra - fontos, érdekes, de valószínűleg téves eszmefuttatás.

78. o. az írósról - "a végletekig képviselni önmagam" - író esetében ez azt jelenti: végletekig képviselni az embert.

79. o. a hiábavalóságról: itt nem tud továbblépni, nem képes a belátásra, az elfogadásra: nincs hiábavalóság, mert minden történés fönntart, folytat valamit, ami az egész része és ezáltal az egész fönntartója, folytatója. Ha a rész hiábavaló lenne, az egész is az. A kozmikus hiábavalóság kérdése azonban más és tulajdonképpen értelmetlen kategória.

...és mégiscsak észreveszi némelykor a létezés fenségességét: 94.1 (boldogságról)

97. o. "civilizálatlanul élnek civilizált eszközök és feltételek közt. Mit jelent ez? Korlátlan lehetőséget a pusztításra."

100 o., 102 o. a posztmodernről: nettó hülyeség

104 o. - ki mer ma önmagáról így megszólalni?

107/108 o. az elfújtt kalap a városmajorban - az egész kertészi kozmosz benne van: ugyanakkor az objektív világ is (rögtön utána a "polaroidok").

"sem a kereszt, sem Auschwitz nem mulandó."

"mert itt engem csak szórakozottságból nem pusztítottak el."

118. o. "A darwinizmus voltaképpen..." - kedélyes eszmefuttatás. Egy kicsit emlékeztet arra, hogy az ember hajlamos a (már) nem létezőt felmagasztalni, a létezővel szemben. Fontos eszmefuttatás, de én mégis a létezés pártján állok.

130. o. tökéletes definíciója a nácinak.

"A negatív tapasztalatot összekeverni a passzimizmussal: nagy dilettantizmus, nagy tudatlanság." (145 o.)

Szarajevó / Auschwitz - 146/147 o.

154/2 - mi az egzisztenciális - a létezés és a funkcionalitás - értem, mire gondol, de a létezésnek minden momentum funkcionális.

156/2 német egység - börtönhonvágy - abszolút pontos - a hetvenes évek Budapestjéről szóló nosztalgizálásban is mindig ezt éreztem.

a feleség haldoklása

160 o. vége: "...mindenkinek tudnia kell a maga bűnét, s elvállania annyit, amennyit elvállalni képes; a legtöbbben semmit sem fognak vállalni, ... (tovább) - halálosan pontos

161/162 o. részben téves, részben elnagyolt korkritika - mégis minden szava megfontolásra érdemes, át- és tovább gondolásra

164. o. Max Frisch (Montauk)

170. "Imádkozni fogok Önért. - Köszönöm. De ki fogja meghallgatni?" Cioran

Felesége halála után hirtelen ellaposodik a szöveg. (Vesse valaki a szemére!) A 202/203. o. oldaltól újra "visszatalál."

204. o. Megjelentetni egy könyvet.

209-212. o. - az ország: alig van olyan sora, ahol téved

204. "nem azt várják el, hogy az életét (meg a művét) beteljesítse" - a magyar kritika nyomora, amely többnyire mindig is képtelen volt nagy összefüggésben, egyáltalán összefüggésben gondolkodni. A mű beteljesítése az egyetlen lényeges szempont a művész és a művészet szempontjából. Az persze sajnálatos körülmény, hogy ez a szempont teljesen érdektelen az élet (vagyis a művész életén kívüli élet) szempontjából.

Minél többet emlegeti, hogy nem szabad "beleállni" a fontos író szerepébe, annál többet fontoskodik. Talán azért, mert nem elég következetes, és nem látja be, hogy maga a megszólalás a fontoskodás.

226. jó művészet - nagy művészet - abszolút helyes gondolatmenet.

233/2 Nincs jelentéktelen élet, mert minden életet a pusztuló létezés méltósága hat át. Csupán jelentéktelen szellemek vannak, akik ezt nem fogják fel. De talán ők is megéreznek valamit a testük, a zsigereik, vegetatív idegrendszerük által.

240/2 so ist es

243. o.

247. "Cioran (Celanról): "...végigjárta útját, kimerítette a pusztulásnak való ellenszegülés minden lehetőségét." - nem akármilyen mondat.

253-254. o. Ennél a passzusnál bayerezett valaki a kerekasztalnál. Jobb lett volna, ha hallgat. Ostoba és rosszindulatú beszólás volt. Ostoba, mert kipreparál néhány mondatot mindenféle összefüggésből, rosszindulatú, mert még a legnagyobb elragadtatottságunkban se bayerozzunk Kertész kapcsán. Aki ezt teszi, vagy azt nem tudja, ki a Bayer, vagy azt, ki a Kertész, de a legvalószínűbb, hogy sem az egyikről, sem a másikról nem tudja, hogy kicsoda. Legalábbis abban a pillanatban biztosan elfelejtette.

254. o. az "én" korai sérelmeiről. Pontosan. erről van szó Kertésznél is.

255/256 o. - a Kádár rendszerről. Ez K.-ra is vonatkozik.

Nem az a kérdés, hogy miért hajtogat bizonyos dolgokat mániákusan, hanem az, hogy miért van igaza.

Az Auschwitzhoz való hozzáállását ugyanaz határozza meg, mint mindegyik egykori fogolyét. Auschwitz túlélhetetlensége.

Kihez mérje magát a "teremtő", ha nem istenhez? Ha valaki játszani akar, nyilván győzni akar, és nem a nyolcadik helyre pályázik. Ha inkább csak helyezett akar lenni, szerencsésebb, ha el sem indul. Attól mert világgyőztes akar lenni, még lehet a vesztesek királya. Lásd Robert Walsert vagy Kafkát.

Az elszigeteltség, a meg nem értés, a magány, az ebből következő megalomániája - hatalmas súlyt kell a másik oldalon fölhalmozni, hogy átbillentse a mérleget a másik oldalra.

269. o. A "mű iránti szolidaritás" szép. A vége felé már valóban ellaposodik a szöveg. Itt már tényleg a Nagy Író próbál Nagy Dolgokat mondani, és ez többnyire unalmas, ha megmegcsillan is némelykor a szöveg.

274. o. Itt hirtelen újra fölerősödik.

275. o. Fontos kitétel.

A vallomásos irodalom halála, ha az író kifelé fordulva ír.

284/85. o. tipikus példája a lapos és mégis nagyszerű szövegnek. Hiányzik a megfogalmazásból valami ártatlan átszellemültség, túlságosan csinált, a Nagy Író gesztusával előadott szavak. Mégis alapvető gondolatok. Pl. a saját emlékezet szétzúzása; a nem létező intézménynek való engedelmesség gondolata stb. - és újra: minden egyes szó igaz Magyarországgal kapcsolatban.

288/2 Az alaptézis érdekes, de csúsztat. Amikor úgy érzem, hogy Kertész mégsem volt elég nagy szellem - akárcsak Márai, aki persze (az utolsó naplójától eltekintve) inkább csak símán közepszerű volt -, a gondolkodásában lévő blokádkra, elzáródásokra gondolok. Ezek bizonyos gondolati helyzetekben lehetetlenné teszik számára a tovább gondolást.

296. o. újra a "demokratikus ellenzékéről". Persze, hogy "komolytalan" évek, csak nem úgy és nem azért, ahogy K. írja. Egyébként a nagy nem megbeszélte témák közé tartozik a "demokratikus ellenzék" fordulat utáni, két politikai műhibája is (amikor koalíciót kellett volna kötnie, nem tette meg, amikor nem lett volna szabad koalícióra lépnie, megtette), majd a totális árulás.

Nem igaz, hogy nem kellett hozzá személyes bátorság. Igenis kellett, különösen az olyan gyáva embereknek, mint amilyen én voltam. Hogy legyőzzem a gyávaságomat. Nem igaz, hogy kockázat, személyes kockázat nélkül játszottunk. És ezt nemcsak az ablakon kiugráltak, a pszichiátrián elsorvadtak, az alkoholban szétégettek, az antik léptékű családi tragédiákba fúltak bizonyítják. Ismétlem: úgy látszik, ezen a nyelven mindeki ámokfutóvá lesz néha. Nekünk ez a sorsunk, és nem a sorstalanság. Kertészé is ez volt. Ő legföljebb ráadásként még megkapta a sorstalanságot is.

297. o. Hitlerről - pontos

302. Metafizikai, ontológikus sértettség

310. "az én ideálom" - szép

Akkor itt a vége. Vagyis még annyit, hogy éppen most láttam egy portré filmet Marquezről. Kertész jutott eszembe, amikor néztem a Nobel díj átadása utáni bulit. Az önfeledt, karibi karnevált. Hogyan ütközik két világszemlélet. Ugyanezt éreztem, amikor 25 éve - Kertésszel egyidőben - olvastam Márai utolsó naplóját és vele szinkronban Tanidzaki Dzsunicisiró csodálatos könyvét, az "Egy hibbant vénember" naplóját. Miféle rettenetes teher és rettenetes korlátoltság a nyugati ember zsidó-keresztény kultúrából táplálkozó, kozmikus lesújtottsága, állandó acsarkodása, nyughatatlan gögje. Mennyivel nagyszerűbb és emberibb pálmafás és csimpánzos ingben táncolni a Nobel-bulin vagy derűs könnyel várni a halált, egy pillanatig sem kételkedve abban, amiben merő abszurditás a kétkedés: a létezés értelmében. Holnap temetik Kertészt. Legalább így legyen könnyű neki a föld. Csaó:farkas

Az oldalszámozás a 2016-os Magvető kiadásra vonatkozik.